

57
НЗ4

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том VII

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1959

Пионтковская С. П., Русских П. А., Айзенштадт Д. С., К фауне эктопаразитов мышевидных грызунов и насекомоядных Закарпатья, Вопросы общей краевой и экспериментальной паразитологии и медицинской зоологии, т. IX, 1955.

Турянин И. И., К фауне гемазовых клещей Acarina, Gamasoidea Закарпатской области, Науч. зап. Ужгород. гос. ун-та, т. XI, 1955.

Юркіна В. І., Блохи Arhapiptera Східних Карпат, Паразити і паразитози свійських і промислових тварин, Праці Ін-ту зоол. АН УРСР, т. VIII, 1952.

Jablonsky J., Fauna regni Hungariae, III, Artropoda, Acyrina, Budapest, 1900.

Karpelles L., Adalekok magyarorszag atka-faunajahoz, Matematikai es termesztudomanyi közlemenyek, XXV, 3, Budapest, 1892.

Storkan J., Zivocisstvo Republiky Ceskoslovenske, Cesko-slovenska vlastiveda, I, Priroda, Praha, 1930.

К ФАУНЕ ГАМАЗОВЫХ КЛЕЩЕЙ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ УССР

И. И. Турянин

Резюме

Фауна гемазовых клещей Закарпатской области изучена не полностью. Разрозненные сведения о видовом составе гемазид Закарпатья можно обнаружить в старой венгерской и в отечественной литературе (Брегетова и другие, 1955; Брегетова, 1956; Емчук, 1952; Карпелес, 1892). Нами для фауны Закарпатья зарегистрировано 44 вида гемазид. Этот список еще далеко не полный. Эпидемиологический и эпизоотологический интерес представляют *Dermanyssus gallinae*, *Ornitoonyssus bacoti*, *Ornitoonyssus sylviarum* и другие виды, широко распространенные не только в Закарпатье, но и за его пределами.

ON THE FAUNA OF GAMASIDAE TICKS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION OF THE UKRAINIAN SSR

I. I. Turyanin

Summary

The fauna of the Gamasidae ticks of the Transcarpathian region has been incompletely studied. Isolated data on the specific composition of Transcarpathian Gamasidae may be found in the old Hungarian and native literature (Bregetova and others, 1955; Bregetova, 1956; Yemchuk, 1952; Karpeles, 1892). 44 species of Gamasidae species have been recorded for the Transcarpathians in this paper. Of epidemiological and epizootological interest are *Dermanyssus gallinae*, *Ornitoonyssus bacoti*, *Ornitoonyssus sylviarum* and other species, widespread not only in the Transcarpathian region but beyond its borders.

БОТАНІКА

ОГЛЯД РОДІВ GRIMMIA ТА DRYPTODON БРІОФЛОРИ УРСР

В. М. Мельничук

У зв'язку з початком видання Інститутом ботаніки АН СРСР «Флори листяних мохів СРСР» та підготовкою видання Інститутом ботаніки АН УРСР «Флори мохів УРСР» виникла необхідність критичного перегляду гербарних матеріалів і опублікованих зведень по листяних мохах окремих районів УРСР.

В статті подається критичний огляд представників родів *Grimmia* і *Dryptodon* бріофлори УРСР. Огляд складено на основі опрацювання матеріалів бріологічних гербаріїв наукових ботанічних установ Києва і Львова та літературних джерел. Опрацювання показало, що ряд видів згаданих родів помилково потрапив у відомий з літературних джерел інвентар флори листяних мохів УРСР, деякі ж види залишались невідомими. Не підтвердились вказівки про поширення в УРСР *Grimmia unicolor*, *G. tergestina*, *G. elongata*, *G. patens*, *Dryptodon atratus*. Вказівка про знаходження високогірного виду *Grimmia apiculata* на відносно малій висоті викликає сумнів, проте відсутність гербарного матеріалу не дозволяє зробити остаточного висновку з цього питання, тим більше що випадки значного зниження гірських видів можливі і відомі. Невідомою залишалася *Grimmia tergestinoides* Culm. Обсяг родів приймається за Леске (1930). Райони поширення окремих видів подаємо за «Флорою УРСР»*.

* Зак. Л. — Закарпатські ліси; К. Л. — Карпатські ліси; Пр. К. — Прикарпатські ліси; Р. Л. — Розтоцькі ліси; О. Л. — Опільські ліси; З. П. — Західне Полісся; П. П. — Правобережне Полісся; Л. П. — Лівобережне Полісся; В. Л.-С. — Волинський Лісостеп; З. Л.-С. — Західний Лісостеп; П. Л.-С. — Правобережний Лісостеп; Л. Л.-С. — Лівобережний Лісостеп; Д. Л.-С. — Донецький Лісостеп; П. З.-Л. С. — Правобережний злаково-лучний Степ; Л. З.-Л. С. — Лівобережний злаково-лучний Степ; П. З. С. — Правобережний злаковий Степ; Л. З. С. — Лівобережний злаковий Степ; Кр. Г. — Кримські гори; П. Б. К. — Південний берег Криму.

GRIMMIA HEDW.

Hedw. sp. musc., 1801, p: 75.

Наскельні мохи, що утворюють дрібні або дуже великі дернинки. Стебла переважно з центральним тяжем (*G. hartmanii* не має). Листки ланцетні, іноді видовжено-ланцетні до шиловидних або яйцевидно-округлі, жолобчасті або кілясті, переважно з кінцевим волоском. Листкова пластинка одношарова і тоді звичайно з потовщеними, дво-п'ятишаровими краями або багатшарова. Клітини у верхній частині листка переважно округло-квадратні, більш-менш потовщені, часто з виїмчасто потовщеними перегородками, нижче середини листка вони раптово змінюються і утворюють інакше побудовану клітинну сітку основи листка (тільки *G. hartmanii* клітинна сітка до основи листка не змінюється). Коробочка переважно правильна. Ніжка спорогона звичайно довша, ніж коробочка. Кришечка відпадає без колонки.

У флорі УРСР 20 видів.

Таблиця для визначення видів

1. Листородні виводкові тільця є 2
- Виводкових тільць нема 5
2. Виводкові тільця на верхівці листка 3
- Виводкові тільця в основі листка 4
3. Листки ланцетні, у верхівці звичайно тупі, заокруглені або виїмчасті. Клітини папілозні 20. *G. anomala*.
- Листки видовжено-ланцетні, загострені, кінцевий волосок зубчастий. Клітини гладенькі 19. *G. hartmanii*.
4. Кінцевий волосок гладенький. Листкова пластинка одношарова, з окремими двошаровими смужками на пластинці та кількома рядами дво-п'ятишарових крайових клітин. Клітини основи листка вузько-прямокутні. Виводкові тільця на коротких, нерозгалужених ніжках 17. *G. trichophylla*
- Кінцевий волосок зубчастий. Листкова пластинка вгорі двошарова. Клітини основи листка квадратні та коротко-прямокутні, з сильно потовщеними поперечними перегородками. Виводкові тільця на довгих, розгалужених ніжках 18. *G. mühlenbeckii*.
5. Коробочка занурена в перихеціальні листки 6
- Коробочка піднесена над перихецієм або матеріал стерильний 9
6. Коробочка правильна, на прямій ніжці 7
- Коробочка з черевцем на колінчасто зігнутий ніжці. Листки сильно вижолоблені, посередині найширші, до верхівки і до основи дуговидно звужені, з коротеньким кінцевим волоском, з одношаровою листковою пластинкою 4. *G. plagiopodia*
7. Листки яйцевидно-язиковидні, з широкою параболічною верхівкою, двошаровою у верхній половині пластинкою, жолобчасті. Перихеціальні листки високопихвісті, вгору ширші, заокруглені і раптом звужені у довгий волосок, збудовані з безбарвних ромбічних клітин 4. *G. tergestina*.

- Листки видовжено-ланцетно загострені, поступово звужені в кінцевий волосок 8
8. Клітини листка з більш-менш сильно виїмчасто потовщеними стінками. Листки кілясті, тільки в самій верхівці та вгорі по краях двошарові; коробочка занурена або дещо видається з перихеція 7. *G. doniana*.
- Клітини листка з рівномірно потовщеними стінками. Листки жолобчасті, у верхній половині двошарові; коробочка занурена 5. *G. tergestinoides*.
9. Кінцевого волоска нема 10
- Листки з кінцевим волоском 11
10. Край кілястих листків відгорнуті. Клітини з сильно виїмчасто потовщеними перегородками. Жилка на спинці з двома—чотирма поздовжніми пластинками, рідше тільки гранчаста 24. *G. patens*.
- Листки плоскострі, жолобчасті. Клітини гладкостінні. Листкова пластинка у верхній половині багатшарова, по краях товстіша. Жилка сплюснена, на спинці не випинається 2. *G. unicolor*.
11. Клітини листка папілозні 12
- Клітини листка гладенькі 13
12. Кінцевий волосок довгий, гладенький. Листки видовжено-ланцетні, у верхній половині двошарові 23. *G. elatior*.
- Кінцевого волоска нема або він дуже коротенький і схований під кулястими виводковими тільцями, після відпадання яких листки у верхівці заокруглені або виїмчасті. Листкова пластинка одношарова з двошаровими вгорі краями 20. *G. anomala*.
13. Листки сухі, спіралью навколо стебла закручені, від довгастої основи вузько-ланцетні, з одного боку з сильніше відгорнутим краєм, з гладеньким кінцевим волоском 16. *G. funalis*.
- Листки не бувають спіралью закрученими 14
14. Сухі листки вигинчасті або кучеряві, довгі і вузькі, ланцетно-шиловидні 13. *G. incurva*.
- Листки не кучеряві 15
15. Краї листків плоскі 16
- Краї листків відгорнуті 23
16. Пластинка листка одношарова. Листки вижолоблені, посередині найширші, до верхівки і до основи дуговидно звужені 1. *G. plagiopodia*.
- Пластинка листка вгорі або тільки по краях двошарова 17
17. Листки жолобчасті. Жилка на спинці не випинається 18
- Листки кілясті. Жилка на спинці випинається 21
18. Крайові клітини сильно вижолоблені, розширені основи листка поперечно видовжені, зелені. Листки яйцевидно-язиковидні, іноді широко-ланцетні з тупою параболічною верхівкою, яка більш-менш різко звужується в зубчастий, довгий волосок.

- Коробочка підноситься над перихецієм 3. *G. laevigata*.
- Крайові клітини основи листка коротко-прямокутні та квадратні, з тонкими поздовжніми і більш або менш сильно потовщеними поперечними перегородками, безбарвні 19
19. Верхівка листка ланцетно-загострена, поступово звужена в кінцевий волосок 20
- Параболічна верхівка яйцевидно-язиковидних листків раптом звужена в гладенький кінцевий волосок. Коробочка занурена 4. *G. tergestina*.
20. Листки під покривним склом лягають боком, від майже піхватої овальної, вгору розширеної основи вузько-ланцетні, з коротким, слабо зубчастим кінцевим волоском. Коробочка підноситься над перихецієм 6. *G. commutata*.
- Листки під покривним склом лягають плоско, від вузько-яйцевидної основи поступово ланцетно-загострені, з кінцевим волоском. Коробочка занурена в перихецію 5. *G. tergestinoides*.
21. Клітини з виїмчасто потовщеними стінками. Листки вузько видовжено-ланцетні з довгим кінцевим волоском, одношаровою пластинкою та потовщеними краями. Крайові клітини основи листка видовжено-прямокутні, тонкостінні, безбарвні. Коробочка занурена в перихецію або трохи виступає з нього 7. *G. doniana*.
- Клітини з рівномірно (не виїмчасто) потовщеними перегородками. Крайові клітини основи листка з тонкими поздовжніми і сильно потовщеними поперечними стінками 22
22. Верхні листки від яйцевидної основи вузько-ланцетні, із зубчастим волоском, одношаровою пластинкою, вгорі з двошаровими краями. Клітини в основі листка біля жилки прямокутні, до країв коротші, до квадратних. Кришечка з довгим косим дзьобиком 8. *G. montana*.
- Верхні листки ширші, коротко-ланцетні або яйцевидні, з гладеньким або віддаленозубчастим волоском, двошаровою у верхівці пластинкою. Клітини по всій ширині основи листка коротко-прямокутні, майже квадратні. Кришечка з прямим коротким дзьобиком 9. *G. alpestris*.
23. Краї і пластинка листка одношарові 15. *G. orbicularis*.
- Краї і звичайно верхівка пластинки листка дво-багатошарові 24
24. Клітини листка з виїмчасто потовщеними перегородками 26
- Клітини листка з рівномірно потовщеними перегородками 25
25. Дернинки маленькі, подушковидні, сірі. Листки довгасто-ланцетні, з туповатою верхівкою і довгим зубчастим волоском. Коробочка на колінчасто зігнутій ніжці з поздовжніми жилками 14. *G. pulvinata*.
- Дернинки потужні, нещільні, жовто- або темнозелені. Листки довгі, видовжено-ланцетні, загострені. Клітини майже однакових розмірів по всій пластинці, включаючи краї основи листка 19. *G. hartmanii*.

26. Клітини основи листка широкими смугами по обидва боки жилки лінійні, пористі, більш-менш виїмчасті 21. *G. decipiens*.
- Клітини основи листка видовжені, прямокутні; іноді тільки біля жилки буває кілька рядів лінійних клітин 27
27. Дернинки великі 28
- Дернинки невисокі 29
28. Кінцевий волосок дуже коротенький. Дернинки коричнево- або чорнозелені. Листки дрібні, жорсткі, ланцетні, вгорі дво-, а по краях тришарові 12. *G. elongata*.
- Кінцевий волосок досить довгий, зубчастий. Дернинки жовто-коричневі або темнозелені. Листки довгі, видовжено-ланцетні, з одношаровою пластинкою та з одним-двома двошаровими рядами крайових клітин 19. *G. hartmanii*.
29. Кінцевий волосок дуже коротенький. Дернинки щільні, жовто-зелені, 1—1,5 см заввишки. Листки ланцетні, з відгорнутими з одного боку до верхівки, з другого — трохи нижче краями 11. *G. apiculata*.
- Кінцевий волосок відносно довгий 30
30. Дернинки від волосків сиві. Клітини в основі листка біля жилки лінійні. Жилка в основі не звужена. Коробочка на прямій ніжці, гладенька 10. *G. ovalis*.
- Дернинки не бувають від волосків сіримі. Клітини в основі листка видовжені, але не лінійні 31
31. Кінцевий волосок гладенький. Пластинка листка одношарова, з окремими двошаровими смужками та кількома рядами двоп'ятишарових крайових клітин. Клітини основи листка вузько-прямокутні. Жилка на спинці округла 17. *G. trichophylla*.
- Кінцевий волосок зубчастий. Листкова пластинка вгорі двошарова. Клітини основи листка квадратні або коротко-прямокутні, з тонкими поздовжніми і сильно потовщеними поперечними перегородками. Жилка на спинці гранчаста, іноді дво-крила 18. *G. mühlenbeckii*.

1. *Grimmia plagiopodia* Hedw.

Hedw., Sp. musc., 1801 p. 78; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, 1936, стор. 121, Определитель листовных мхов Украины, 1955, стор. 210.

Дернинки до 1 см заввишки, бруднувато зеленкуваті до коричнюватих. Листки черепичасті, сильно вижолоблені, широко довгастояйцевидні, посередині найширші, до верхівки та до основи дуговидно звужені, не ланцетно-загострені, з коротким, в основі розширеним, слабо зубчастим, немов насадженим кінцевим волоском, плоскокраї. Листкова пластинка одношарова, тільки окремі клітини вздовж краю листка бувають двошаровими. Жилка закінчується перед верхівкою листка. Коробочка з черевцем на колінчасто зігнутій ніжці занурена в перихеціальні листки.

Дуже рідкісний вид, зустрічається на багатих на залізо пісковицях, іноді на вапняках. В УРСР: З. Л. - С., П. Л. - С., П. З. - Л. С., Л. З. - Л. С. Вказівка Б. Є. Балковського і О. О. Савостьяно-

ва (1939) про знахідку *G. plagiopodia* в с. Ободівці Вінницької області основана на неправильному визначенні. Зразок, між іншим, фертильної дернинки належить *Schistidium apocarpum*.

Var. *arvernica* (Philib.) Boul.

Boul., Musc. d. l. France, 1884, p. 389; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, 1936, стор. 121, Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 210. *Grimmia arvernica* Philib., Rev. Bryol., 1882, p. 24.

Зубці перистомата редуковані, короткі, з одного-двох членків, іноді не підносяться над краєм урни. Кінцеві волоски довші, ніж у основної форми. На цегляних стінах, пісковниках. В УРСР; Л. З.-Л. С.

2. *Grimmia unicolor* Hook.

Hook., in Grev., Scot. Crypt. Fl., 1825, t. 123; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 212.

Дуже рідкісний вид, поширений на вологих силікатних скелях високо в горах. При недостатньо уважному визначенні *G. incurva* легко приймають за *G. unicolor*. Характеризується своєрідною і неповторною в родині Grimmiaceae будовою листка. Листки від дещо збіжної, обернено довгасто-яйцевидної, майже піхвастої основи вузьколанцетні, тупі, майже відлогovidні, без кінцевого волоска, вдовж жолобчасті, плоскокраї. Листкова пластинка вгорі дво-чотиришарова, по краях завжди товстіша. Клітини округло-квадратні, з невідмчасто потовщеними стінками.

В УРСР не відомий. Помилково вказаний для Закарпатської області.

3. *Grimmia laevigata* (Brid.) Brid.

Brid., Bryol. univ., I, 1826, p. 183; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 212. *Campylopus laevigatus* Brid., Mant., 1819, p. 76. *Grimmia campestris* Bruch in Hook., Musc., exot., II, 1820, p. 9; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, 1936, стор. 121, *Grimmia tergestina* Lazarenko sed non Tomm. pro parte, Укр. бот. журн. кн. III, 1926, стор. 13.

Дернинки широкі, плоскі, сірозелені до коричнюватих. Стебла щільно округлооблиствені. Листки від розширеної, сильно вижолобленої, з дугovidно заокругленими краями основи коротко- і широко-язиковидні, іноді широко-ланцетні, жолобчасті, плоскокраї, з тупою, параболічною, звичайно знебарвленою верхівкою, більш-менш раптом звужені в довгий зубчастий кінцевий волосок. Листкова пластинка до вижолобленої нижньої частини двохшарова з три-п'ятишаровими поздовжніми смужками, по краях і в основі одношарова.

Характерною видовою ознакою є будова клітинної сітки в нижній, сильніше вижолобленій, одношаровій частині листка. Біля жилки тут розташовано кілька (три-чотири) рядів прямокутних клітин, до країв листка клітини квадратні та поперечноовальні, по краях поперечноовальні, зелені.

На освітлених силікатних скелях та камінні. В УРСР: Зак. Л., К. Л., З. П., З. Л.-С., П. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., Л. З. С., Д. Л.-С.

4. *Grimmia tergestina* Tomm.

Tomm., mscr., Bryol. eur., fasc. 25/28, 1845, p. 24; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, 1936, стор. 122, Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 210.

Вид габітуально дуже подібний до *G. laevigata*, з якою його часто плутають. Листки яйцевидно-язиковидні, з широкою параболічною, більш-менш далеко вниз знебарвленою верхівкою, раптом звуженою в довгий слабозубчастий кінцевий волосок, жолобчасті, плоскокраї, у верхній частині двохшарові і непрозорі. Будовою верхньої частини листка не відрізняється від *G. laevigata*. Характерною видовою ознакою є будова клітинної сітки в нижній, одношаровій частині листка. Тут біля жилки знаходиться кілька рядів видовжено-прямокутних клітин, далі до країв листка ідуть коротко-прямокутні та квадратні клітини, по краях — від двох до багатьох рядів прозорих, безбарвних клітин з тонкими поздовжніми стінками і дуже потовщеними поперечними перегородками. Перихеціальні листки високопихвасті, складаються з безбарвних, тонкостінних, ромбічних клітин, вгору ширші, заокруглені і раптом звужені у волосок. Коробочка на прямій ніжці, яйцевидна, правильна, занурена в перихеціальні листки.

Від *G. laevigata* у фертильному стані відрізняється будовою клітинної сітки перихеціальних листків та зануреною коробочкою, хоч треба мати на увазі, як це відзначено Леске (1930), що ніжка спорогона у *G. laevigata* іноді може бути дуже коротенькою і коробочка майже схованою в перихеціальних листках. У стерильному стані від *G. laevigata* відрізняється тільки будовою клітинної сітки основи листка (у *G. laevigata* по краях основи листка клітини поперечноовальні, зелені). *G. tergestinoides* та *G. poecilostoma* відрізняються від *G. tergestina* ланцетно-загостреними, поступово звуженими в кінцевий волосок листками, у фертильному стані — будовою перихеціальних листків (тільки в основі безбарвні), *G. poecilostoma*, крім того, — ще череватою на колінчасто зігнутою ніжкою коробочки.

На освітлених вапняках. В УРСР не зустрічається. Помилково наведений А. С. Лазаренком (1926, 1936, 1955) для Хмельницької та Ворошиловградської областей.

5. *Grimmia tergestinoides* Culm.

Culmann Rev. bryolog., 1911, p. 75. *Grimmia tergestina* Laz. ar. sed non Tomm. pro parte, Укр. бот. журн., кн. III, 1926, стор. 13.

Дернинки низенькі, до 1 см заввишки, нещільні, легко розпадаються, чорнозеленого кольору. Листки від вузько яйцевидної основи ланцетно-загострені, поступово звужені в кінцевий волосок,

плоскокраї, жолобчасті, у верхній половині двошарові і непрозорі. Клітини вгорі округло-квадратні, в нижній одношаровій частині від жилки майже до краю видовжено-прямокутні, нещільно прилягають одна до одної, по краях кілька рядів безбарвних коротко прямокутних клітин з тонкими поздовжніми і дуже потовщеними поперечними перегородками. Перихеціальні листки дещо більші від стеблових, тільки в основі безбарвні. Коробочка правильна, на прямій ніжці, занурена в перихецій. Від *G. tergestina* відрізняється формою верхівки листка. Від *G. poecilostoma* у фертильному стані легко відрізняється (у *G. poecilostoma* коробочка черевата на колінчастій ніжці), в стерильному — трудно. Леске (1930) відзначає, що стерильні дернинки можуть бути визначені, але не з повною достовірністю, по субстрату, на якому їх знайдено (*G. poecilostoma* поширена на силікатних породах).

На вапнякових породах. В УРСР: З. Л.-С. — села Вербка, Калюс, Привороття Хмельницької області (Лазаренко, 1926, — sub. *G. tergestina*).

6. *Grimmia commutata* Hüb. n.

Hüb. n. Musc. germ., 1833, p. 185; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, 1936, стор. 121, Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 212.

Дернинки нещільні, легко розпадаються, темнозелені. Листки від майже піхвястої, овальної або оберненояйцевидної, вижолобленої, вгору розширеної основи, більш-менш раптом вузько-ланцетні, видовжені в короткий, слабозубчастий кінцевий волосок, жолобчасті, плоскокраї. Листкова пластинка у звуженій частині непрозора, дво-тришарова, в розширеній основі світліша, одношарова. Клітини округло-квадратні, з слабовиїмчасто потовщеними перегородками, в основі листка біля жилки видовжено-прямокутні, жовтуваті, до країв коротші, коротко-прямокутні та квадратні, по краях безбарвні, з тонкими поздовжніми і дуже потовщеними поперечними перегородками. Коробочка на прямій ніжці, яйцевидна, гладенька. Малопомітливий вид. Вивчення дернинки, за якою А. С. Лазаренком (1926) була встановлена *fo. minor* Laz. a. g. не дозволяє віднести її до *Grimmia commutata*. В належності зазначеної дернинки до *G. commutata* сумнівався сам автор і в пізніших своїх працях по бріофлорі УРСР про цю форму не згадує. Від остаточного визначення слабо розвинутої і стерильної дернинки утримуємось. Проглянуті нами зразки, зібрані в тих самих місцях (за даними етикеток) А. С. Лазаренком і визначені Г. Ф. Бачуриною як *fo. minor* Laz. a. g., належать до *Grimmia laevigata*.

На сухих безвапнякових скелях та на камінні на рівнині. З гірської частини УРСР не відомий. В УРСР: Зак. Л., З. П., П. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., Л. З. С., Д. Л.-С.

7. *Grimmia doniana* Sm.

Smith., Brit. Fl. III, 1804, p. 1198; Лазаренко А. С. Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 214. *Grimmia montana* Slobodian sed. по Bryol. eur. Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. I, 1951, стор. 58.

Дернинки подушковидні, щільні, чорнозелені, від кінцевих волосків сивуваті. Листки вузько видовжено-ланцетні, кілясті, плоскокраї, з тонким, слабозубчастим кінцевим волоском, довжина якого нерідко дорівнює довжині листка. Листкова пластинка одношарова, тільки у верхівці та вгорі по краях в багато рядів клітин двошарова. Жилка дуже випинається. Клітини вгорі округло-квадратні, з виїмчасто потовщеними перегородками, в основі листка видовжено-прямокутні, гладкостінні; по краях листка кілька рядів безбарвних клітин. Від *G. montana* легко відрізняється тонкостінними, видовжено-прямокутними клітинами країв основи листка (у *G. montana* вони квадратні, з дуже потовщеними поперечними перегородками).

На сухих силікатних скелях в горах. В УРСР: Зак. Л. (вказівка М. П. Слободяна (1951) про знахідку на г. П'єтрос (1600 м н. р. м.) неправильна і стосується *G. funalis*), К. Л.

8. *Grimmia montana* Bryol. eur.

Bryol. eur., fasc. 25/28, 1845, p. 26; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 213.

Дернинки щільні, темнозелені, до 2 см заввишки. Листки від оберненояйцевидної основи раптово видовжено-ланцетні, звужені в довгий, елабозубчастий кінцевий волосок, кілясто-жолобчасті, внизу з плоскими, вгорі з прямими або загорнутими краями. Листкова пластинка одношарова, у верхній звуженій частині з потовщеними краями. Жилка товста, внизу не звужена. Клітини вгорі листка товстостінні, з невиїмчасто потовщеними перегородками, в основі листка біля жилки прямокутні, по краях квадратні, безбарвні, з дуже потовщеними поперечними перегородками. Коробочка на жовтій ніжці, прямостояча, кришечка з косим дзьобиком.

Гірський вид, поширений на невапнякових скелях. В УРСР: К. Л. Відомий із Станіславської області — гора Данцир (Шафран, 1936), гора Гаджина (Вільчек, 1931). Дернинок ми не бачили. Помилково наводиться для Закарпатської та Чернівецької областей.

9. *Grimmia alpestris* Nees.

Nees von Essenbeck in Bryol. germ., II, 1827, p. 139; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 213.

Дернинки низенькі, 0,5—1,5 см заввишки, щільні. Листки від довгастої основи ланцетні або яйцевидно-ланцетні, кілясто-жолобчасті, з більш-менш довгим, майже гладеньким кінцевим волоском,

в основі з плоскими, вгорі з прямими краями. Листкова пластинка вгорі двошарова, з двошаровими поздовжніми смужками та двошаровими краями. Жилка в основі трохи звужена. Клітини у верхній частині листка округло-квадратні, тонкостінні, в нижній частині клітинна сітка менш щільна, ніж у *G. montana*, по всій ширині пластинки складається з одноманітних майже квадратних клітин, які по краях листка мають тонкі поздовжні і дуже потовщені поперечні перегородки. Коробочка на товстій ніжці, прямостояча, кришечка з прямим коротким дзьобиком. Від *G. montana*, відрізняється коротшими листками, двошаровою вгорі пластинкою, одноманітнішою клітинною сіткою основи листка.

Високігорний вид, поширений на вологих силікатних скелях. В УРСР: К. Л. Відомий тільки з одного місця: гора Кізі Улоги Станіславської області (Вільчек, 1931). Зразків ми не бачили. Помилково наводиться для Закарпатської та Чернівецької областей.

10. *Grimmia ovalis* (Hedw.) Lindb.

Lindb., Acta soc. Sc. Fenn., X, 1871, p. 75; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 214. *Dicranum ovale* Hedw., Sp. musc., 1801, p. 140.

Дернинки подушковидні, округлі, до 2,5 см заввишки. Стебла розгалужені. Чоловічі сугаметангії на окремих галузках, густо один над одним. Листки від довгасто-еліптичної основи ланцетні, поступово звужені в майже гладенький кінцевий волосок, кілясті. Край листка на одному боці в основі відгорнутий. Листкова пластинка у верхівці та смугами вниз двошарова, з три-чотиришаровими краями. Клітини листка з виїмчасто потовщеними перегородками, в основі листка біля жилки в кілька рядів видовжено-прямокутні та лінійні, жовті, до країв листка коротші, до квадратних, по краях безбарвні. Коробочка прямостояча, яйцевидна, гладенька.

Гірський вид, поширений на різних скелях, але не на вапняках. В УРСР: К. Л. Відомий із Станіславської та Чернівецької областей, помилково наведений для Закарпатської області.

11. *Grimmia apiculata* Hornsch.

Hornsch. in Horpe et Hornsch., Pl. select. Cent., 2, Dec. 5, 1818; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 215.

Дернинки подушковидні, щільні, до 1,5 см заввишки. Листки від еліптичної основи ланцетні, поступово звужені в короткий, гладенький або слабозубчастий кінцевий волосок, кілясті, з відгорнутими з одного боку до самої верхівки, з другого — дещо нижче краями. Листкова пластинка у верхівці та смугами вниз, а по краях майже до основи двошарова. Жилка вгорі на спинці гранчасто випинається. Клітини жовтозелені, з виїмчасто потовщеними перегородками, у верхівці округло-квадратні та овальні перемішані з трикутними, нижче середини листка прямокутні, в його

го основі біля жилки видовжено-прямокутні, гладкостінні, до країв коротші; по краях кілька рядів безбарвних клітин.

На вологих вапнякових скелях високо в горах. Для України наводиться з місцезнаходжень у Закарпатській (г. П'єтрос — 2012 м. н. р. м.) та Чернівецькій (околиці с. Виженки) областях. Макроскопічне вивчення гербарного зразка з г. П'єтрос, про знахідку якого М. П. Слободян (1950) повідомляв як про новий вид для флори СРСР, показує, що він належить до звичайного в Карпатах, дуже поліморфного виду *G. hartmanii*. Вказівка Штефурыка (1941) про зростання цього справді високогірного виду (найнижче досі відоме його місцевиростання лежить на висоті 1900 м н. р. м.) в околицях с. Виженки на висотах порядку 500 м викликає великі сумніви.

В УРСР: К. Л. — с. Виженка та долина потоку Двориши Чернівецької області (Штефурык, 1941). Зразків ми не бачили. Помилково наведений для Закарпатської області.

12. *Grimmia elongata* Kaulf.

Kaulf. in Sturm, Deutsch. Fl. II, H. 15, c. icon., 1815; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 214.

Високігорний вид, поширений на невапнякових скелях. Дернинки великі, до 5 см заввишки, щільні, подушковидні, легко розпадаються. Листки маленькі, жорсткі, від довгастої основи ланцетні, з коротким слабозубчастим кінцевим волоском, кілясті, з відгорнутим з одного боку краєм, у верхівці і смугами вниз двошарові, по краях тришарові. Усі клітини жовті, з дуже виїмчасто потовщеними перегородками, у верхній половині листка округло-квадратні, нижче середини прямокутні і тільки в основі листка видовжені, гладкостінні та по краях пластинки в кілька рядів безбарвні. Близький до *G. incurva*, на думку Леске, є тільки високогірною формою або расою останньої.

Вивчення зразків *G. elongata* в гербарії Науково-природознавчого музею АН УРСР, про місцезнаходження яких повідомляв Слободян (1951), показало, що вони належать до *Racomitrium sudeticum* та *Rh. sudeticum* fo. *epilosa*, від якого *G. elongata* легко відрізняється наведеними вище ознаками, зокрема будовою клітинної сітки основи листка.

В УРСР не відомий, помилково наводиться для Закарпатської області.

13. *Grimmia incurva* Schwaegr.

Schwaegr., Suppl., p. I, 1811, p. 90; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 215. *Grimmia contorta* Schimp., Syn., 1860, p. 209. *Grimmia atrata* Slobodian sed non Mielich., Лиственные мхи Советских Карпат, 1950, стор. 15. *Grimmia unicolor* Slobodian sed non Hook., Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. I, 1951, стор. 57.

Щільні м'які подушковидні дернинки, своїм виглядом нагадують *Dicranoweisia crispula*. Сухі листки кучеряві, довгі, вузькі,

від збіжної, ланцетної основи раптово видовжено-ланцетношиловидні, кілясті, з коротким, ламким, зубчастим кінцевим волоском, плоскокраї або з відгорнутим з одного боку посередині листка краєм. Пластинка листка у верхівці та по краях у верхній частині листка двошарова. Клітини вгорі дрібні, більш-менш однакового діаметра, з дуже виїмчасто потовщеними перегородками і зірчастим просвітом, посередині листка коротко-прямокутні, до овальних, також з дуже виїмчасто потовщеними перегородками, в основі листка гладкостінні, біля жилки лінійні, до країв видовжено-прямокутні, жовті, прозорі, по краях безбарвні.

Кінцевий волосок дуже легко відламується і при неуважному визначенні може залишитись непоміченим. На відкритих освітлених місцях дернинки набувають чорного забарвлення.

Цей вид часто плутають з *Grimmia unicolor* та *Dryptodon atratus*. Обидва згадані види не мають кінцевих волосків, а, крім того, *G. unicolor* добре відрізняється неповторною в цілій родині формою листка, не виїмчасто потовщеними клітинними оболонками, *Dryptodon* — будовою клітинної сітки основи листка.

На затінених безвапнякових скелях високо в горах. В УРСР: Зак. Л. — Закарпатська область гора Петрос — 1450 м (Слободян, 1950, — Sub. *G. atrata*), гора Петрос — 1700 м (Слободян, 1951, — Sub. *G. unicolor*), — К. Л.

Fo. brevifolia Ch al.

Ch al., *Grimmieae Tatrenses*, 1882, p. 40; Лазаренко А. С., *Определитель лиственных мхов Украины*, 1955, стор. 215.

Дернинки низенькі, щільні, неправильної форми. Листки жорсткіші, ніж у основної форми, притиснуті до стебла, менш вигнуті, вгорі завжди непрозорі. Волосок тоненький і ніжний, найчастіше відламується, іноді листки з коротеньким кінцевим волоском або зовсім без нього і тоді з тупою верхівкою. Жилка в основі тонша.

Від *Grimmia elongata* відрізняється більшими розмірами клітин, характером потовщень клітинних оболонок і сильніше звуженою в основі жилкою.

На відкритих місцях високо в горах. В УРСР: Зак. Л.

14. *Grimmia pulvinata* (Hedw.) Sm.

Smith, *Eng. Bot.*, 1807, t. 1728; Лазаренко А. С., *Визначник листяних мхів УРСР*, 1936, стор. 122, *Определитель лиственных мхов Украины*, 1955, стор. 217. *Fissidens pulvinatus a communis* Hedw., *Sp. Musc.*, 1801, p. 158.

Дернинки щільні, випуклі, подушковидні, від кінцевих волосків сиві. Листки у верхівці і по краях далеко вниз двошарові. Краї листків від основи вище середини відгорнуті, вгорі плоскі.

На камінні та скелях. В УРСР: Зак. Л., К. Л., О. Л., З. П., П. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З. Л. С., Л. З. С., Д. Л.-С.

15. *Grimmia orbicularis* Bruch

Bruch mscr.; Wils in *Engl. Bot. Suppl.* 1844, t. 2888; Лазаренко А. С., *Визначник листяних мхів УРСР*, 1936, стор. 123, *Определитель лиственных мхов Украины*, 1955, стор. 217.

Вид дуже подібний до попереднього. Подушечки трохи опукліші, ніж у *G. pulvinata*. Листки з одношаровою пластинкою і з слабо відгорнутими тільки посередині краями.

Тільки на вапняках. В УРСР: З. Л.-С., Б. П. Кр. Зразків ми не бачили.

16. *Grimmia funalis* (Schwaegr) Schimp.

Schimp., *Syn.*, 1860, p. 211; Лазаренко А. С., *Определитель лиственных мхов Украины*, 1955, стор. 215. *Trichostomum funale* Schwaegr, *Suppl.*, I, 1811, p. 150. *Schistidium apocarpum* fo. *atrata* Slobodian sed non Grebe, *Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР*, т. I, 1951, стор. 57. *Schistidium apocarpum* fo. *tenerrima* Slobodian sed non Ch al. l. c. *Schistidium confertum* Slobodian sed non Bryol. eur l. c. *Grimmia pulvinata* fo. *cana* Slobodian sed non Hoffm. l. c. *Grimmia elatior* Slobodian sed non Br. eur. *Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР*, т. I, 1951, стор. 58.

Дернинки щільні, подушковидні, легко розпадаються на окремі стебла. Сухі, листки звичайно спіралью навколо стебла закручені, проте часто ця ознака буває слабо виявленою. Більш характерною ознакою є форма листка. Листки від довгастої основи вузько-ланцетні, швидко звужені в довгий або короткий слабо-зубчастий кінцевий волосок, глибоко кілясті. Край листка на одному боці широко і майже до верхівки відгорнутий, від чого листок справляє враження несиметрично побудованого, з S-подібними обрисами. Пластинка листка у верхівці двошарова, з далеко вниз у два-три і більше рядів клітин двошаровими краями. Жилка в основі тонша. Клітини з дуже виїмчасто-потовщеними перегородками, вгорі округло-квадратні, посередині листка коротко-прямокутні, в основі видовжено-прямокутні, біля жилки лінійні, на краях в кілька рядів коротко-прямокутні та квадратні, гладкостінні і безбарвні.

На безвапнякових скелях та камінні в горах, часто. В УРСР: Зак. Л., К. Л.

17. *Grimmia trichophylla* Grev.

Grev., *Fl. Edin.*, 1824, p. 235; Лазаренко А. С., *Визначник листяних мхів УРСР*, 1936, стор. 123, *Определитель лиственных мхов Украины*, 1955, стор. 218.

Жовтозелені до темнозелених, рідко чорні, м'які, нещільні дернинки, які легко розпадаються. Листки ланцетні і вузько-загострені, з гладеньким, іноді досить довгим кінцевим волоском, вгорі кілясті, по краю з одного боку, іноді з обох боків відгорнуті. Верхні листки звичайно у верхівці зубчасті. Жилка округла, іноді на спинці з рівчачком. Листкова пластинка більш-менш прозора, одношарова, з окремими двошаровими смужками та

кількома дво-п'ятишаровими рядами крайових клітин. Клітини жовтозелені, вгорі округло-квадратні, виїмчасто потовщені, в основі біля жилки видовжені, звичайно прямокутні, іноді лінійні, більшість виїмчасті або гладкостінні, по краях видовжено-прямокутні, безбарвні. Виводкові тільця на коротких нерозгалужених ніжках. Від *Grimmia hartmanii* відрізняється не тільки місцем утворення виводкових тілець, а й будовою клітинної сітки основи листка. У *G. trichophylla* клітини і по краях основи листка видовжено-прямокутні, у *G. hartmanii* прямокутні клітини тільки біля жилки. *Grimmia mühlenbeckii*, з якою *G. trichophylla* часто плутають, відрізняється короткими листками, двошаровою пластинкою та дуже потовщеними поперечними перегородками крайових клітин основи листка.

На силікатному камінні. В УРСР: З. П., Кр. Г.

18. *Grimmia mühlenbeckii* Schimp.

Schimper, Syn., 1860, p. 212; Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів в УРСР, 1936, стор. 123, Определитель листовых мхов Украины, 1955, стор. 218. *Grimmia trichophylla* var. *Mühlenbeckii* Husn., Musc. gall., 1887, p. 135. *Grimmia trichophylla* subsp. *Mühlenbeckii* Dixon, Stud. Handb. Brit. Mos., 1896. *Grimmia trichophylla* Batschurina sed non Grev., Bot. журн. АН УРСР, т. V, № 1, 1948, стор. 37.

Дернинки щільні, темнозелені, до чорних. Сухі листки прямі, щільно притиснуті до стебла, жорсткі, дрібні, коротші, ніж у *G. trichophylla*, ланцетні, поволі звужені в короткий зубчастий кінцевий волосок, з відгорнутими з одного боку або плоскими краями. Пластинка листка непрозора, у верхівці двошарова, з далеко вниз двошаровими краями. Жилка на спинці гранчаста, іноді двокрила. Клітини в основі листка біля жилки довгасті, прямокутні (1:2), до країв коротші та ширші, квадратні та коротко-прямокутні, з дуже потовщеними, іноді косими, поперечними перегородками, на краях кілька рядів вужчих, безбарвних клітин. Виводкові тільця на довгих розгалужених ніжках.

На силікатному камінні, рідко. В УРСР: П., Л. З.-Л. С.

19. *Grimmia hartmanii* Schimp.

Schimper, Syn., 1860, p. 214; Лазаренко А. С., Определитель листовых мхов Украины, 1955, стор. 219. *Dryptodon Hartmanii* Limpr., Laubm., I, 1890, p. 789. *Grimmia trichophylla* Balkowski sed non Grev., Bot. журн. АН УРСР, т. IV, № 1—2, 1947, стор. 108. *Grimmia apiculata* Slobodian sed non Hornsch, Лиственные мхи Советских Карпат, 1950, стор. 15. *Racomitrium heterostichum* Slobodian sed non Brid pro parte, Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. I, 1951, стор. 58.

Дернинки нещільні, великі, світло- або темнозелені, іноді жовтокоричневі. Стебла без центрального тяжа. Листки від збіжної довгасто-яйцевидної основи видовжено-ланцетні, довго-загострені, з коротким кінцевим волоском. Краї листка на одному боці відгорнуті. Листкова пластинка одношарова, з одним-двома двошаровими рядами крайових клітин. Жилка на спинці гранчаста.

Клітини не папілозні, округло-квадратні, майже однакових розмірів по всій пластинці, включаючи краї листка, тільки біля жилки в самій основі кілька рядів прямокутних клітин утворюють невелике світліше поле. Стінки клітин звичайно описуються як виїмчасто потовщені. В проглянутому нами матеріалі поряд з екземплярами з дуже виїмчастими стінками було багато екземплярів з зовсім гладенькими, рівномірно потовщеними перегородками.

Спорогони утворює рідко. Відомий монограф родини гриммієвих Леске (1930) відзначає, що йому не довелося бачити фертильних дернинок. Подпера (1954) також відзначає дуже рідке спороношення у цього виду і наводить відомі в літературі знахідки фертильних дернинок. В Українських Карпатах вид плодоносить відносно часто; фертильні дернинки, що зберігаються в бріологічному гербарії Науково-природознавчого музею АН УРСР, походять з двох пунктів Закарпатської області: гора Піп Іван (1200 м н. р. м.) Рахівського району (Слободян) та гора Менчул (1100 м н. р. м.) Хустського району (Лазаренко).

Вегетативне розмноження кулястими, багатоклітинними, в стиглому стані жовточервоними виводковими тільцями, які утворюються на верхівках верхніх листків, на клітинах пластинки (а не на жилці, як у *Grimmia anomala*) і сидять на безбарвних, тонкостінних, розгалужених ніжках. Листки, що несуть виводкові тільця, без кінцевого волоска, у верхівці по всій ширині пластинки або тільки біля жилки складаються з видовжених тонко- і гладкостінних клітин.

В гербаріях *Grimmia hartmanii* зберігається під різними назвами, хоч навіть без виводкових тілець визначається легко за будовою клітинної сітки основи листка. Дуже подібна *G. trichophylla* відрізняється, крім місця утворення виводкових тілець, видовжено-прямокутними клітинами основи листка.

На затінених скелях та камінні в горах часто, на рівнині рідко. В УРСР: Зак. Л. К. Л., П. Л.-С.

20. *Grimmia anomala* Hampe.

Hampe apud Schimper Syn. ed. II, 1876, p. 270; Лазаренко А. С., Определитель листовых мхов Украины, 1955, стор. 219. *Grimmia phyllantha* Lindb. in Broth. Enum. Musc. Caucas., 1892, p. 83. *Grimmia Hartmanii* var. *alpinoborealis* Loeske, Laubm. Eur., I, 1913, p. 141. *Grimmia Hartmanii* var. *anomala* Moenk., Laubm. Eur., 1927, p. 369. *Grimmia Hartmanii* subsp. *anomala* Loeske, Mon. Eur. Grimm., 1930, p. 182.

Самостійність цього виду визнається не всіма авторами. Леске (1913), Менкемайер (1927), Джонс (1937) вважають його різновидністю або підвидом (Леске, 1930) *Grimmia hartmanii*. Ліндберг (1892), Лімпріхт (1890), Лазаренко (1955) розглядають її як окремий вид.

Від *G. hartmanii* відрізняється ланцетними широко-загостреними, після відпадання виводкових тілець нерідко на верхівці

виімчастими листками, невиімчасто потовщеними, з обох боків тупопапілозними клітинами (у *G. hartmanii* клітини гладенькі), двошаровою у верхівці пластинкою, відгорнутістю обох країв листка (у *G. hartmanii* відгорнутий тільки один край), наявністю центрального тяжа. Виводкові тільця жовтозелені, утворюються не тільки на верхівкових, як у *G. hartmanii*, а й на стеблових листках, причому тільки на жилці (у *G. hartmanii* на клітинах верхівки листової пластинки). Клітинна сітка листків з виводковими тільцями (на зразках, які я бачив) не відрізняється від звичайних (у *G. hartmanii* вона відмінна). З *G. hartmanii* її об'єднує характер будови клітинної сітки та місце утворення подібних за формою, але різних за забарвленням виводкових тільць.

На затінених безвапнякових скелях у горах. В УРСР: Зак. Л., К. Л.

21. *Grimmia decipiens* (Schultz) Lindb.

Lindb. in Hart., Skand. Fl., ed VIII, 1861, p. 386; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 219. *Trichostomum decipiens* Schultz, Suppl. Fl. Starg., 1817, p. 70, *Grimmia Schultzii* Hüb., Muscol. germ., 1833, p. 195 ex p.

Дернинки потужні, нещільні, неправильно подушковидні. Стебла вилчасто розгалужені. Верхні листки від довгастої основи вузько-ланцетні, поступово звужені в довгий дуже зубчастий кінцевий волосок, кілясті, у верхній частині і по краях майже до основи двошарові, з сильно відгорнутими краями. Клітини дуже виімчасто потовщені, вгорі квадратні, в основі листка широкими смугами по обидва боки жилки лінійні, пористі, з більш-менш виімчастими стінками, до країв коротші, гладкостінні, по краях кілька рядів квадратних та коротко-прямокутних клітин. Однодомний.

Теплолюбний вид безвапнякових скель у горах. В УРСР: Б. П. Кр. — гора Аю-Даг (Сапегін, 1910). Дернинки ми не бачили.

22. *Grimmia elatior* Bruch.

Bruch in Bryol. eur., fasc. 25/28, 1845 p. 17; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 217.

Дернинки потужні, нещільні, бруднозелені, від волосків сиві. Листки від збіжної яйцевидно-довгастої, пофалдованої основи видовжено-ланцетні, з довгим майже гладеньким кінцевим волоском, кілясті, з високо вгору відгорнутими краями. Листкова пластинка у верхній половині дво-тришарова, крайові ряди клітин три-п'ятишарові. Клітини дуже виімчасто потовщені, від верхівки і нижче середини округло-квадратні, з обох боків з більш-менш папілозно-випнутими зовнішніми стінками, в основі листка біля жилки майже лінійні, жовті, з косими стінками, по краях коротші, але не квадратні, іноді безбарвні. Двodomний.

На сухих безвапнякових скелях високо в горах. В УРСР відомий з двох пунктів: Зак. Л. — гора П'єтрос — 1450 м, зібрав Слободян, — К. Л. — Станіславська область, гора Гаджина — 1825 м (Вільчек, 1931).

23. *Grimmia patens* (Brid) Bryol. eur.

Bryol. eur., fasc. 25/26, 1845, p. 18. *Dryptodon patens* Brid. Bryol. univ., I, 1826, p. 192. *Rhacomitrium patens* Hüb., Muscol. german., 1883, p. 198; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 222.

Дернинки потужні, нещільні, коричнево- або чорнозелені, до 10 см заввишки. Листки від довгастої основи поступово загострені, без кінцевого волоска, в тупуватій верхівці з трьома-чотирма нерегулярними, широкими зубцями, рідше у верхівці знебарвлені, кілясті. Краї листків з обох боків неоднаково сильно відгорнуті. Жилка на спинці переважно з двома—чотирма поздовжніми пластинками, рідше гранчаста. Листкова пластинка вгорі по краях дво-тришарова. Клітини дуже виімчасто потовщені, округлокутасті від верхівки і нижче середини однакового діаметра, в основі біля жилки лінійні, виімчасті, жовточервоні, до країв коротко-прямокутні та квадратні, прозорі, але не безбарвні. Коробочка овальна, на прямій ніжці.

Перистом з розщепленими нижче середини на дві-три нитковидні частини зубцями наближає цей вид до *Rhacomitrium*. Будова клітинної сітки основи листка характерна для *Grimmia*. Менкемайер (1927) вважає, що цей вид займає проміжне місце між *Grimmia* і *Rhacomitrium*, і розглядає його як *Rhacomitrium patens* Hüb. Але Лоске (1930) підкреслює, що *Rhacomitrium patens* Hüb. може тільки частково бути синонімом для *Grimmia patens*, тому що до *Rhacomitrium patens* Hüb., як це видно з діагнозу Гібнера, він відносив, крім *G. patens*, ще й форму, що належать до *G. Hartmanii*.

На силікатних скелях в горах. В УРСР не відомий. Помилково наводиться для Закарпатської та Станіславської областей.

DRYPTODON BRID.

Brid., Bryol. univer., I, 1826, p. 191 ex. p.

В роді один вид.

Dryptodon atratus (Mielich) Limp.

Limp., Laubm., Abt. I, 1890, p. 791. *Grimmia atrata* Mielich. in Horre-et Hornsch., Plant. crypt. Sel., 1817/18; Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, 1955, стор. 220.

Дернинки щільні, темнозелені. Листки вузько-ланцетні, кілясті, загострені або тупі, із заокругленою верхівкою, без кінцевого

волоска, вгорі дво-тришарові, в основі двохшарові. Клітини дуже виймчасто потовщені, вгорі округло-квадратні, в основі біля жилки вузько-прямокутні, в кутках листків округло-шестикутні і квадратні, тонкостінні, у верхніх листків нижні, безбарвні, утворюють невеликі вушка.

На безвапнякових скелях високо в горах. В УРСР не відомий. Помилково наводиться для Закарпатської області.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексенко М. А., Лиственные мхи северной части Харьковской губернии и смежных уездов Курской губ., Труды об-ва испыт. природы Имп. Харьк. ун-та, т. XXXI, 1897.
- Балковський Б. Є. і Савостьянов О. О., Матеріали до бріофлори Вінницької і Кам'янець-Подільської областей, I, Журн. Ін-ту бот. АН УРСР, № 26—27, 1938.
- Балковський Б. Є. і Савостьянов О. О., Матеріали до бріофлори Вінницької і Кам'янець-Подільської областей, II, Журн. Ін-ту бот. АН УРСР, № 20, 1939.
- Балковський Б. Є., Нові матеріали для бріофлори Поділля, Бот. журн. АН УРСР, т. IV, № 1—2, 1947.
- Бачуріна Г. Ф., Листяні мохи південного сходу УРСР, Бот. журн. АН УРСР, т. V, № 1, 1948.
- Лазаренко А. С., Нові мохи для флори України, Укр. бот. журн., кн. II, К., 1926.
- Лазаренко А. С., Відомості про найцікавіших представників української бріофлори, Труды Бот. музею УАН, вип. I, К., 1929.
- Лазаренко А. С., Визначник листяних мохів УРСР, К., 1936.
- Лазаренко А. С., Определитель лиственных мхов Украины, К., 1955.
- Мельничук В. М., Список листяних мохів західної Волині, Наук. зап. Наук.-природознавч. музею Львів. філіалу АН УРСР, т. IV, 1955.
- Сапегин А., Мхи горного Крыма, Одесса, 1910.
- Слободян М. П., Матеріали до бріофлори Мармароських Карпат, Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. I, 1951.
- Слободян М. П., Лиственные мхи Советских Карпат, Автореф. 1950.
- Слободян М. П., До бріогеографії західного Поділля, Опілля і Покуття, Наук. зап. Львів. наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. I, 1951.
- Brotherus V. F., Musci (Laubmoose), in Engler A. und Prantl K., Die natürlichen Pflanzenfamilien ed., 1924.
- Bruch Ph., Schimper W. Ph., Gumbel Th., Bryologia europaea, Stuttgart, 1836—1851.
- Chałubiński T., Grimmeriaceae Tatrenses, Varsaviae, 1882.
- Czerkawski J., Spis mchów z różnych stanowisk Wschodniej Galicji i Tatrów, Sprawozdania Kom. Fizjograficznej, t. II, 1868.
- Hückel E., Wycieczka botaniczna w Karpaty Stryjskie do źródeł Swicy, Sprawozdania Kom. Fizjograf., t. II, 1868.
- Jones G. N., Grimmeriaceae in Grout A. J. Moss Flora of North America north of Mexico, Vol. II, Newfane, 1933.
- Krupa J., Zapiski bryologiczne z okolic Lwowa, Krakowa i Wschodnich Karpat, Sprawozdanie Kom. Fizjograficznej, t. XIX, 1885.
- Limpricht K. G., Die Laubmoose Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz, Abt. I, Leipzig, 1890.
- Loeske L., Die Laubmoose Europas, I. Grimmeriaceae, Berlin, 1913.
- Loeske L., Monographie der europäischen Grimmeriaceae, Biblioth. Bot. 101, 1930.
- Matuszewski A., Przyczynek do flory roślin skrytokwiatkowych lasów Szepietowskich (na Wołyniu), Sprawozd. Tow. Nauk. Warszawskiego, VI, 1913.
- Moenkemeyer W., Die Laubmoose Europas, Leipzig, 1927.

- Podpera J., Conspectus muscorum europaeorum, Praha, 1954.
- Rehman A., Przyczynek do bryologii Galicji, Sprawozdania Kom. Fizjograficznej, XIII, 1879.
- Schimper W. Ph., Synopsis muscorum europaeorum, Stuttgart, 1876.
- Stefureac T. F., Consideratiuni asupra veseției și florei muschilor (Bryophytelor) din Valea Vijnicioarei (Bucovina), Buletinul Facultății de științe din Cernăuți, Vol. X, F. 1—2, 1936.
- Szafran B., Materiały do flory mchów Karpat Pokuckich, Kosmos t. LXI, Zeszyt II—III, Serja A, Rozprawy, 1936.
- Wilczek R., Spis mchów Czarnohory, Rozprawy Wydziału mat.-przysp. P. A. U, t. LXIX, Dz. B, Nr. 9, 1931.
- Wołoszczak E., Przyczynek do flory Pokucia, Sprawozdania Kom. Fizjograficznej, XXI, 1888.

ОБЗОР РОДОВ GRIMMIA И DRYOPTODON БРИОФЛОРЫ УССР

В. М. Мельничук

Резюме

Обзор представителей родов *Grimmia* и *Dryopterodon* флоры УССР составлен на основании критической обработки материалов бриологических гербариев научных ботанических учреждений Киева и Львова. При описании географического распространения отдельных видов использованы литературные источники.

Обработкой гербарных материалов установлено, что виды *Grimmia unicolor*, *G. tergestina*, *G. elongata*, *G. patens* и *Dryopterodon atratus* ошибочно были занесены в инвентарь бріофлоры УССР. Литературные указания о распространении *G. apiculata* в предгорьях Карпат следует считать весьма сомнительными. Впервые для флоры УССР приводится *Grimmia tergestinoides* Culm.

CRITICAL SURVEY OF THE GENERA GRIMMIA AND DRYOPTODON OF THE BRYOFLORE OF THE UKRAINIAN SSR

V. M. Melnitchuk

Summary

A critical revision of the materials of the bryological herbaria of Kiev and Lvov and of the literature was carried out by the author. It was established that *Grimmia unicolor*, *G. tergestina*, *G. elongata*, *G. patens* and *Dryopterodon atratus* had been erroneously listed among the Ukrainian SSR bryoflora. References to the occurrence of *Grimmia apiculata* in the Carpathian foothills were considered doubtful. *Grimmia tergestinoides* Culm. has been indicated for the Ukrainian SSR flora for the first time.

ЗМІСТ

Палеонтологія

П. П. Балабай, До вивчення птераспид нижнього девону Поділля. Повідомлення I	3
С. І. Пастернак, С. П. Коцюбинський, Велетенський амоніт <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre з Волино-Подільської плити	22
С. П. Коцюбинський, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. з верхньотуронських відкладів Волино-Подільської плити	27
К. А. Татаринов, Знахідки часничниць (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) у четвертинних відкладах західного Поділля	32
С. І. Пастернак, Палеонтологічні колекції науково-природознавчого музею АН УРСР	36

Зоологія

Ф. І. Страутман, Зміни в орнітофауні західних областей України в ХХ ст.	42
К. А. Татаринов, Результати вивчення теріофауни західних областей України вітчизняними зоологами	49
О. П. Кулаківська, В. М. Івасик, Зараженість коропів паразитами в ставках з різним водопостачанням	63
О. П. Кулаківська, Матеріали до фауни паразитів риб водойм західних областей України	69
І. К. Загайкевич, До вивчення кормових зв'язків шкідливих лісових комах	78
Я. В. Брицький, В. І. Здун, Нові дані про деяких комах-шкідників цукрових буряків Львівської області	84
Ф. І. Страутман, Нарис орнітофауни Радянських Карпат	87
І. І. Турянін, До фауни гамазових кліщів Закарпатської області УРСР	93

Ботаніка

В. М. Мельничук, Огляд родів <i>Grimmia</i> та <i>Dryopteris</i> бріофлори УРСР	97
К. А. Малиновський, Структурні і флористичні зв'язки деяких фітоценозів субальпійського пояса Українських Карпат і питання їх генезису	116
Т. К. Зеленчук, Запаси насіння в ґрунті пасовищ Дублянської долини в околицях Львова	123

СОДЕРЖАНИЕ

Палеонтология

П. П. Балабай, К изучению птераспид нижнего девона Подолии. Сообщение I	20
С. И. Пастернак, С. П. Коцюбинский, Гигантский аммонит <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre с Волино-Подольской плиты	26
С. П. Коцюбинский, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. из верхнетуронских отложений Волино-Подольской плиты	30
К. А. Татаринов, Находки чеснотниц (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) в четвертинных отложениях западной Подолии	35
С. И. Пастернак, Палеонтологические коллекции Научно-природоведческого музея АН УССР	40

Зоология

Ф. И. Страутман, Изменения в орнитофауне западных областей Украины в ХХ ст.	48
К. А. Татаринов, Результаты изучения териофауны западных областей Украины отечественными зоологами	61
О. П. Кулаковская, В. М. Ивасик, Зараженность карпов паразитами в прудах с различным водоснабжением	68
О. П. Кулаковская, Материалы к фауне паразитов рыб водоемов западных областей Украины	76
И. К. Загайкевич, К изучению кормовых связей вредных лесных насекомых	82
Я. В. Брицкий, В. И. Здун, Новые данные о некоторых насекомых — вредителях сахарной свеклы Львовской области	86
Ф. И. Страутман, Очерк орнитофауны Советских Карпат	92
И. Туряннин, К фауне гамазовых клещей Закарпатской области УССР	96

Ботаника

В. М. Мельничук, Обзор родов <i>Grimmia</i> и <i>Dryopteris</i> бриофлоры УССР	115
К. А. Малиновский, Структурные и флористические связи некоторых фитоценозов субальпийского пояса Украинских Карпат и вопросы их генезиса	121
Т. К. Зеленчук, Запасы семян в почве пастбищ Дублянской долины в окрестностях Львова	131